

**Uluslararası Katılımlı
ÇEVRE
Sempozyumu**

BİLDİRİLER KİTABI

**24-26 EKİM 2013
GÜMÜŞHANE**

**EDİTÖR
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN**

**EDİTÖR YARDIMCISI
Doç. Dr. Duygu ÖZDEŞ**

**ORGANİZASYON
GÜMÜŞHANE ÜNİVERSİTESİ
ÇEKÜD**

<http://cevresempozyumu.gumushane.edu.tr>

ISBN: 978-605-4838-05-9
Yayıncı Sertifika No: 26421

EDİTÖR
Prof. Dr. İhsan GÜNAYDIN

EDİTÖR YARDIMCISI
Doç. Dr. Duygu ÖZDEŞ

YAYINCI
Gümüşhane Üniversitesi Yayınları
Telefon: 0 456 233 10 00
www.gumushane.edu.tr

1. Baskı, Gümüşhane Üniversitesi Ağustos - 2014

BASKI
Ege Reklam Basım Sanatları San. Tic. Ltd. Şti.
Esatpaşa Mah. Ziyapaşa Cad. No:4
34704 - Ataşehir / İSTANBUL
Tel: 0216 470 44 70
Faks: 0216 472 84 05
www.egebasim.com.tr

Matbaa Sertifika No:12468

Eserin hukuki ve etik sorumluluğu yazara aittir. Tüm hakları saklıdır.
Bu kitabın yayın hakları Gümüşhane Üniversitesine aittir.
İzinsiz kopyalanamaz, aktarılamaz, çoğaltılamaz.

KURAN'DA EKOLOJİK DENGE/EKOLOJİK ADALET VE ASRI SAADETTE ÇEVRE BİLİNCİ

Hasan YAŞAROĞLU¹

ÖZET

İslam tevhit ve adalet dinidir. Tevhit ve adalet, birliği ve hakkaniyeti esas alır. Yaratıcıyı birlemek, yaratılmışı karşı ise daima hakkaniyet ile muamele etmek gerekir. Mahlukata karşı, ister canlı, isterse cansız olsun, adaletle muamele etmek esastır. Adaletten ayrılmanın sonu ise hüsrandır. Ölçülü olmak gerekir. Allahın insandan istediği ölçülü ve dengeli olması ve adaletten ayrılmamasıdır.

Zulüm adaletin zıddıdır. Haksızlık demektir. Bir başka ifade ile hakkı hak edene değil başkasına vermektir, eşyayı olması gereken yere değil de başka yere koymaktır. Zulmün kaynağı insandır. Bazen insan insana zulmeder, bazen insan hayvana, bitkiye, ekine, tarlaya, ağaca zulmeder. Doğaya zulmeder. İnsanın doğaya zulmetmesi, doğayı kirletmesi ve tahrip etmesidir. Ağacı kesmesi, ekim alanlarını yok etmesi, ekim-dikim alanlarını, toprağı, başka amaçlar doğrultusunda kullanmasıdır.

Bir insan başka bir insana zulmederse, o insan kendini savunur, ona karşı koyar, başkalarını yardıma çağırır, bağırır, sonuçta kendini zulümden kurtarır. Ama bir insan hayvana yahut bitkiye, ağaca zulmederse, o bitki, o ağaç bağıramaz, kimseyi yardıma çağıramaz, kendini savunamaz ve sonuçta zulmü def edemez, çaresiz boyun eğer. Doğa savunmasızdır. Onun savunucusu Allah'tır. Allah eninde sonunda o savunmasız doğaya zulmeden zalimden doğanın intikamını alır.

1. GİRİŞ

Allah, insanoğlunu halife olarak yaratmış ve dünyayı onun emrine vermiştir. Dünyayı imar ve ıslah etmek, doğayı korumak, ekolojik dengenin bozulmaması için gayret sarf etmek, ölçüye ve ahenge riayet etmek insanoğlunun en önemli görevlerindedir. Kainattaki dengeyi bozmamaya, atmosferi kirletmemeye, doğayı tahrip etmemeye dikkat etmelidir. Ölçü, ahenk ve dengeye riayetsizlik sonucu ortaya çıkan olumsuzluklar Kur'an tarafından ve Kur'an açısından *fesat* ve *zulüm* olarak ifadelendirilmiştir. Dengeyi bozacak, doğayı tahrip edecek iş ve faaliyetlerde bulunmak fesattır ve zulümdür. Bu Kainatta yaşayan ve Kainatın nimetlerinden istifade eden insanın fesat ve zulme karşı tedbir alması gerekirken, bizzat bu tür faaliyetler içerisine girmesi dünyanın geleceği açısından kaygılara ve endişelere ve aynı zamanda doğa tahribi ile sonuçlanan, vahim gelişmelere yol açmaktadır.

Kur'an açısından, kainattaki ahenk ve dengeyi bozan faaliyetler, *fesat*, buna

¹Yrd. Doç. Dr., Gümüşhane Üniv., İlahiyat Fak.
E-mail: hasan_6929@hotmail.com

karşı alınan tedbir ve koruma çalışmaları ise *takva* olarak değerlendirilmektedir. Fesada karşı koruyucu tedbir geliştirmek takvanın gereğidir. Takva sadece ibadette ve bir takım şekillerde aranan bir hususiyet değildir. Takva, sakinlik, korumak, korunmak anlamındaki vikayeden türemiştir. Takvada aynı zamanda bir sorumluluk hissi de vardır. Takva aslında 'ilahi sorumluluk bilinci' demektir. Yerkürenin kirletilmesine karşı çıkmak takvanın bir gereğidir. Takva insanı günah kirlerinden, bozulma ve yozlaşmadan koruyan bir kalkandır. Bu kalkanın doğanın korunmasında da devreye alınması gerekmektedir. İnsanı günahahtan koruyan tedbirin adı ile Kainatı ifsattan koruyan tedbirin adı aynıdır.

Kainattaki ahenk ve dengeyi korumakla görevli insan ne yazık ki bu görevini yerine getirmemiştir. Üstelik doyumсу insan, kainatın dengesini bozacak yanlış faaliyetler içerisine girmiştir. Kainatın, bu arada dünyanın, tabiatın dengesini bozan bizzat insanın kendisidir.

İnsanoğlu, doğal dengeyi, kendi kişisel çıkarları ve doymazlığı uğruna alt üst etmiştir. Görülen o ki, Cenab-ı Hak'ın halife olarak yarattığı ve dünyayı emrine ve korumasına verdiği insanoğlu yapmış olduğu işler neticesinde tabiatın düzeninin bozulmasına ve yerkürenin yaşanmaz hale gelmesine sebebiyet vermektedir. Bu da bir manada meleklerin endişelerinde haklı çıktıklarının kanıtıdır. Hani Cenab-ı Hak, meleklerle: "*Ben yerkürede bir halife yaratacağım*" fermanını dile getirdiğinde, melekler: "*Yer yüzünde fesat çıkaracak ve kan dökcek birini mi yaratacağsın*"¹ diye, endişelerini dile getirmişlerdi. Dünyanın dengesinin bozulması, ozon tabakasının delinmesi, buzulların erimesi, iklim değişikliklerinin ortaya çıkması, meleklerin endişelerinin vücut bulmasından başka bir şey değildir.

Fesadın zıddı salahlıdır, ıslahtır. Aslında insanoğlunun görevi dünyayı ıslah ve imardır. Fakat insanoğlu çıkarcılığı yüzünden bu görevini yerine getirmektedir. Aksine fesat üretmektedir. Doymak bilmeyen, bozgunculuk çıkaran, enerji kaynaklarını ele geçirmek için kan akıtan yozlaşmış insan, hem doğayı alabildiğine tahrip etmekte, hem de dünya barışını da alt üst etmektedir. Halbuki onun görevi salahlı üretme, ıslah etmektir. Dönem dönem insanlığa uyarıcı mahiyette gelen Peygamberler insana her daim bu görevini hatırlatmışlardır. Kur'an-ı Kerim'de, Hud suresinde ifade edildiğine göre peygamberlerin insanlığa iletmiş oldukları mesaj, "*Bizim ıslahtan başka, salahlı üretmekten başka, barıştan başka bir amacımız yoktur. Biz sadece ve sadece gücümüz oranında ıslah etmek istiyoruz.*"² mesajıdır.

Kainat düzeninde özellikle son yıllarda görülen aksamlar insan oğlunun salahlı peşinde değil fesat peşinde koştuğunun kanıtıdır. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: "*İnsanlar içerisinde öyle kimseler vardır ki iş başına geçtiği vakit, fesat çıkarır, ekini ve nesli yok eder, oysaki Allah fesadı sevmez.*"³

¹ Bakara Suresi Ayet 30.

² Hud Suresi Ayet 88.

³ Bakara Suresi Ayet 205.

İnsanoğlunun doyumsuzluğu sonuçta ölçü ve ahengin bozulmasına adaletin ters yüz edilmesine sebep olmuştur. Bu da insanın azmışlığının ifadesidir. Yeryüzündeki bütün olumsuzlukların sebebi insanın azmışlığıdır. Bu azmışlığın Kur'an'daki ifadesi ise tuğyanıdır. Tuğyanın zıddı ise istikamettir. İstikamet, doğru yolda, dosdoğru yürümektir. Azmış insan Kur'an'da *tağut* olarak isimlendirilmiştir. İnsanın azmışlığı neticede bütün doğanın ve bütün insanlığın mahvına sebep olmaktadır. İnsanın başına gelenler tuğyanının neticesidir. İnsan tuğyan edip, ölçüyü kaçırıp azınca, karşılığını en acı bir şekilde görmektedir. İnsanın tuğyanı bir yerde tabiatın tuğyanı ile karşılaşmaktadır. Sen tabiatın hakkını gasp eder, ona zulmedersen o da gelir senin canına ve malına kast eder. Cenab-ı Hak'ın tabiata koyduğu kanun budur. Zulmeden mutlaka karşılığını görür.

Tuğyana sapmış insan, sürekli menfaat ve çıkar peşinde koşan, öğüt ve uyarı da dinlememektedir. Cenab-ı Hak onu zaman zaman anlayacağı dilden, anlayacağı şekilde uyarmakta, ama insan anlamamakta ısrar etmektedir. Dere yatağına ev yaptığı için evini su basmakta, ama o yine dere yatağına ev yapmaya devam etmektedir. Sonuçta ikaz ve uyarıdan anlamayan, belalardan ders çıkarılmayan insanın varacağı yer de cehennem olacaktır. Cehennem, aşırılığa sapanlara verilecek olan cezanın adıdır. Cehennem, dengeleri bozan zalimlerin gireceği yerdir.

Tahrip edilmiş, yaşanmaz hale getirilmiş doğa, bir anlamda cehennemi ifade etmektedir. Cennet ise bunun zıddıdır. Cennet müminin gideceği yerdir. Fesat için değil, salah için koşan insanın gideceği yerdir. Fesada direnen, yozlaşmaya karşı çıkan, işini bilinçli bir şekilde görmeye çalışan, ıslah ve imarı gaye edinen mümin, sonuçta cennete girmeye hak kazanacaktır. Cennet bir anlamda içerisinden nehirler akan yeşilliklerle kaplı doğadır. Cenneti de cehennemi de uzaklarda aramamak gerekir. İnsanın ihya ettiği doğa onun cenneti, tahrip ettiği, yaşanmaz hale getirdiği doğa ise onun cehennemidir.

Varlık insana emanettir. İnsan mülkün sahibi değil emanetçisidir. Mülkün sahibi Allah'tır. Mülk ona emanettir. İnsan emanete hıyanet ettiğinde mülkün sahibi insandan hesap sormaktadır. Hayat bir anlamda, bir emanet taşıma imtihanıdır. Emaneti ehline teslim etmek gerekmektedir. İnsana emanet olarak verilen doğa sadece ve sadece insanın yararlanması için yaratılmamıştır. Evet dünya insanın emrine verilmiş ama sadece ona tahsis edilmemiştir. Bu doğa da başkalarının da hakkı vardır. İnsan doğayı hem onlarla paylaşmalı ve hem de doğayı, onların yaşamasına uygun ve elverişli hale getirmelidir. Doğaya ihtimam göstermelidir. Emanetin anlamı budur. Emanete ihanet onun elden gitmesine sebep olmaktadır.

İnsanoğlunun doğaya ve tabiata acımasız davranmasına karşın, tabiat ona şefkatli davranmaktadır. Tabiat çoğu yerde "tabiat ana" şeklinde ifade edilmiştir. Tabiatın ana diye ifade edilmesi bir şefkat hissinin dile getirilmesidir. Ana, şefkat demektir. Tabiat ana şefkati temsil etmektedir. Tabiat ana, insanoğlunun tüm azgınlığına, doymazlığına rağmen ona yine de şefkatle muamele etmektedir.

Azgın insan ise bu şefkate acımasızlık ve nankörlükle cevap vermektedir.

Dünyada şefkati anne, yeryüzünde ise şefkati orman ve ağaç temsil etmektedir. Orman ve ağaç şefkatle kucaklar insanı ve gölgesinde serinletir onu. Fakat ne yazık ki kendisini bedava serinleten o masum ağaç, doymaz, çıkarıcı ve menfaatperest insan tarafından acımasızca katledilmektedir. Çıkarıcılığın, menfaatperestliğin, doymazlığın günümüzdeki ifadesi ise vahşi kapitalizmidir. Vahşi kapitalizm ne yazık ki gölgesini satamadığı ağacı kesmektedir.

Peygamberimiz ağaç kesmeyi yasaklamıştır. Ağaç kesmeyi yasakladığı gibi çıkarıcılık ve menfaatperestliği de hoş görmemiştir. Rabbena, hep bana, doğru değildir. Esas olan yardımlaşmaktır. Komşun aç iken sen tok yatamazsın, menfaatin uğruna doğayı tahrip edemezsin, ağacı kesemezsin. Kanâat etmek, yetinmek zorundasın.

Peygamberimizin Mekke'den Medine'ye hicret ettiğinde, Medinelilere vermiş olduğu ilk emir, ilk talimat nedir bilir misiniz? Mekke'de hurma bahçelerinin etrafında duvar yoktu. Peygamberimiz Medine'ye göç ettiğinde bir baktı ki hurma bahçeleri duvarlarla çevrilmiş, sebebini sorduğunda, dediler ki:

-Ya Resulallah bu duvarlar hurmaları başkalarından korumak için yapılmıştır.

Herkes hurmasını topladıktan, kendisine bir yıl yetecek miktarda hurmasını alıp evine götürdükten sonra geri kalan hurmalar ne olacak, herkes yıllık ihtiyacını alsın geri kalanı ise fakir-fukaraya bıraksın. Dolayısı ile fakir fukara kendine yetecek miktarda yıllık hurma ihtiyacını rahatça alabilmesi. İşte bunun için,

“Yıkın bu duvarları...”

Bu söylenenler genel itibariyle dünya ekseninde dile getirilmiş düşüncelerdir. Dünya ekseninden Türkiye eksenine döndüğümüzde çok yoğun bir doğa tahribi ile karşı karşıya kalmamız kaçınılmazdır. Türkiye'de doğa tahribinin adı betonlaşma, düzensiz kentleşmedir. Bizim bu işi, bu yapılaşma ve düzgün kentleşme, planlı kalkınma işini başaramadığımız ayan beyan ortadadır. Yapılaşma ile, doğayı korumayı bir arada maalesef yürütemedik. Biz de yapılaşma, doğa tahribi demektir. Avrupalı bunu büyük ölçüde başarmıştır. Batı, doğayı tahrip etmeden yapılaşmayı büyük oranda gerçekleştirmiş görünmektedir. Siz hiç uçaktan İstanbul'a baktınız mı? Neden uçaktan aşağıya baktığımız da, bazı ülkelerde yemyeşil bir doğa ile, bazı ülkeler de ise, mesela Türkiye de düzensiz yapılaşma ili, beton ile karşılaşıyoruz?

Bu soruyu biz sosyal bilimcilerden ziyade fen bilimci arkadaşların cevaplaması gerekiyor sanırım.

Peygamberimiz, yaşadığı şehri, Medine'yi harem, dokunulmaz bölge, ilan etmiş, böylece doğa tahribine engel olmuştu. Türkiye'de harem ilan edilen tek bir mekan yoktur. Herem, İstanbul'da sadece bir semtin adıdır.

1.1. Ekolojik Denge/Ekolojik Adalet

Kainatta her şey hareket halindedir. Hareketin yasası ise dengedir. Denge ve ahenk bütün kainat düzenine hakim olan ilahi yasadır. Gök cisimleri bir ölçü içerisinde yürümektedirler. Gök cisimleri arasına, bir itme-çekme gücü, bir ölçü konulmuştur. Gök cisimlerinin dengesi Allahın elindedir. Aynı şekilde yeryüzünde de bir denge mevcuttur. Dengeye riayet etmek, dengeyi bozmamak insanın sorumluluğuna tevdi edilmiştir. Denge bozulunca hayat biter. Gök cisimleri ile yerdeki oluşumlar birbirlerini etkilemektedirler. Yerdeki bozulma ve fesat göğe de sirayet etmektedir. O bakımdan insan sorumluluğu gereği, görevi icabı, tabiata karşı hakşinas ve korumacı davranmak zorundadır. Tüm bunlar Kur'an-ı Kerimde, Rahman suresinde de ifade edildiği üzere, kainat düzeninin ahenkli bir şekilde işleme için Allah tarafından konulmuş muhteşem ekolojik dengeyi göstermektedir. Aynı şekilde Kur'an'da, yine Rahman suresinde ekolojik denge yanında bir de ekolojik adaletten bahsedilmekte, kainatın dengesine karşı tizizlik göstermek, dengeye karşı adil olmak gerektiğine işaret edilmektedir.

Ekolojik denge bilinen bir kavram iken ekolojik adalet bizim için kısmen yeni bir kavram ve isimlendirmeyi ifade etmektedir. Ekolojik adalet, çevresel adalet/çevre adaleti demektir. Kuran çevre adaletinden söz etmektedir. Peki nedir çevre adaleti?

Adalet denilince akla canlı varlıklar arasındaki hakkaniyetli davranışı getirmektedir. Adil hareket yahut adil davranış kişiler arasındaki bir davranışı hatırlatır bize, nesnelere arasında da yahut canlıdan cansıza doğru işleyen bir adalet mekanizmasını hiç aklımıza getirmeyiz. Canlıdan cansıza doğru işleyen bir adalet sürecini belki şimdiye kadar hiç düşünmemiş olabiliriz. Rahman suresinde *"Allah kainata adil bir denge koymuştur. Adalete, dengeye ihanet etmeyin"* buyrulmaktadır. Bu ayet-i kerimeden, Allah'ın, insanoğluna, doğaya karşı adaletli davranma sorumluluğu yüklediğini, ona böyle bir görev verdiğini anlamış bulunuyoruz.

Dolayısı ile tabiatı korumak, tabiata karşı adil ve hakşinas davranmak, tabiata zulüm etmemek, insanoğlunun sorumluluğundadır ve insanın en büyük görevidir. Özetlersek Rahman suresinde insanoğluna iki direktif, iki talimat verilmiştir. Bunlardan biri aşırı gitmeyin, taşkınlık yapmayın, ikincisi ise adil olun, talimatıdır.

Tarım arazisi üzerine inşaat kurmak adalet değildir. Dere yatağına ev yapmak da adalet değildir. Denizin hakkını gasp edip sahil yolu yapmak da adalet değildir. Tarım arazisi, ismi üzerinde, tarım için kullanılması gereken yer demektir. Tarım arazisini başka amaçlarla kullanmak zulümdür. Tam burada konu zulmün tarifini akla getirmektedir. Zulüm, Arapça olarak ifade edersek, *اضلم* : وضع الشيء على غير موضعه demektir. Yani Zulüm: bir şeyi ait olduğu yere değil de başka yere koymaktır. Bir nesneyi, yahut eşyayı amacı dışında kullanmak, amacı dışında istihdam etmektir. Tarım arazisine inşaat yapmak topırağı

amacı dışında kullanmak olduğundan, zulümdür. Toprağa zulümdür. Fesadın yanında Kainat düzeni içerisinde yozlaşmaya sebep olan bir başka olumsuzluk da zulümdür. Zulmün zıddı ise adalettir.

Derenin görevi suyu tahliyedir. Sen dere yatağına ev yaparsan dere tahliye görevini nasıl yerine getirecek? Denizi doldurursan balıklar nerede yaşayacak. Üstelik bunlar dilsizdir. Yani savunamazlar haklarını. Dolayısı ile bu nesnelere hakları çok kolay ellerinden alınabilir. Belki de derenin intikamının ağır olması bu yüzdendir. Canlılar hatta cansız varlıklar dahi endilerine verilen görev ve vazifeleri yerine getirmek için, ilahi kudret tarafından programlanmışlardır. İnsan oğlu farkında olmadan onların işlev ve fonksiyonlarını yerine getirmelerine engel olmaktadır.

Sonuç olarak insan, hakkını savunamayan varlığın hakkını elinden almakta, o da gelip bu hakkını gasp eden insanlara anladıkları dilden cevap vermektedir. Bu kaçınılmaz bir neticedir ve bu türden elim, can yakıcı, olaylar zaman zaman ülkemizde ve dünyada acı bir şekilde kendini göstermektedir. Fakat kimse bu olaylardan ders almamakta, insanlar yine bildikleri yoldan yürümeye devam etmektedirler.

Tabiatın hakkı tabiata insanın hakkı insana aittir. Tabiattaki her canlının yaşama hakkı vardır. Hiç kimse bir başka insanın veya bir başka nesnenin, yaşama hakkını, barınma hakkını, fonksiyonunu yerine getirme, görevini ifa etme hakkını elinden alamaz, gasp edemez.

Bütün tabiat, ağaç, su, toprak hepsi nimettir ve bunlar insan içindir. İnsan oğlu bu nimetlerden istifade ederken, aynı zamanda onları korumak, kollamak, onların hakkını gözetmek zorundadır. Evet Tabiattaki nimetler insanın istifadesine sunulmuştur, ancak tabiat tümüyle insanın tekeline verilmemiştir. Tabiatın her canlının hakkı vardır. İnsanoğlu, tekeli zihniyet, bunların sadece kendisi için yaratıldığını düşünür ve dolayısı ile ev yapmak için ağacı kesmeyi bir hak görür. Bu bir hak değil, haksızlıktır, adaletsizliktir, zulümdür. Zulüm eninde sonunda döner ve zalimi vurur. Kuş yuva yapmak için, tatlı tatlı ötmek için bir ağaca ihtiyaç duymaktadır. Kuşun meskeni ağaçtır. Sen ağacı kesersen kuş nerede yuva kuracak, bunu hiç düşündün mü?

Adaletten ayrılmanın sonu hüsrandır. Ayeti kerimede belirtildiğine göre, *“İnsanların kendi elleriyle yaptıklarından dolayı denizde ve karada bozulmalar (fesat) ortaya çıkmaktadır. Allah, bunların bir kısmını insanlara tattırır ki belki dönerler. Belki ibret alırlar.”*⁴

Başka bir ayette verilen talimat şudur:

*“Allah yeryüzüne (ekolojik) bir denge koymuştur; bu dengeyi zorlamayın; dengeyi adaletle koruyun.”*⁵

⁴ Rum Suresi Ayet 41.

⁵ Rahman Suresi Ayet 7-9.

1.2. Asrı Saadette Çevre Bilinci

Kur'an-ı Kerim'in çevre ile ilgili direktiflerinin ilk uygulayıcısı Hz. Peygamberdir. Hz. Peygamber'in, özellikle hicretten sonra bu konuda yapmış olduğu uygulamalar İslam'ın çevre hassasiyetini göstermesi bakımından önemlidir. Hz. Peygamber yaşadığı şehri bir nevi sit alanı anlamında, *harem* bölgesi ilan etmiş, Ağaç kesmeyi yasaklamıştır. İnsanları, ağacı korumaya ve ağaç dikmeye teşvik etmiştir. Hayvanların gelişi güzel avlanmasını da yasaklamıştır. Bir nüfus sayımı yaptırmış ve çıkarmış olduğu anayasaya, Medine şehrinin coğrafi sınırlarını tespit ettirerek kaydetmiştir. Bunlar zamanın ve zeminin koşulları dolayısı ile, o coğrafyada ortaya çıkan ilk uygulamalardır. Bu ilklerden biri de anayasadır.

a. Anayasa

Hiz. Peygamber, Medine'ye hicret ettikten hemen sonra yazılı bir anayasa hazırlattırmiştir. Bu tarihin ilk yazılı anayasasıdır. Yaklaşık elli madde olan bu anayasaya, toplumu oluşturan tarafların karşılıklı hak ve vecibeleri, görevleri kaydedilmiştir. Medine'de yaşayan gayri Müslimlerle anlaşmak ve karşılıklı hakları gözeterek yaşamak hedef alınmıştır. Aynı şehri paylaşan farklı unsurların birbirleri ile uyum ve de barış içinde yaşamalarını sağlamaya yönelik tespitler yapılmak suretiyle ortak bir metin oluşturulmuştur. Anayasa hazırlanırken hem Müslümanlar ve hem de gayri Müslimlerle müzakere edilmiş, hiç kimse dışlanmamış, dışta bırakılmamıştır.

Anayasa, Medine şehri ile ilgili gerek coğrafik ve gerekse demografik yapı bakımından önemli tespitler yaparak, kurallar koymuştur. Medine şehrinde yaşayan tüm unsurları üniter yapının elemanları (ümme) şeklinde mütalaa etmiş ve bu unsurların birbirlerine karşı adaletle (ve marufla) muamele etmelerini öngörmüştür. Bir nüfus sayımı yapılarak Medine'de yaşayan Müslümanların sayısı tespit edilmiş ve anayasaya yazılmıştır. Aynı zamanda Medine şehrinin coğrafi sınırları tespit edilerek bir harita, havlani bir deri üzerinde gösterilmiştir.⁶ Bu uygulamalar, Peygamberimizin yaşamış olduğu coğrafyada ortaya çıkmış olan ilk uygulamalardır. Bu ilklerden biri de harem meselesidir. Peygamberimiz, Medine şehrinin harem sınırlarını da tespit ettirmiştir.⁷ Harem, bir manada "ulusal park" yahut "sit alanı" demektir.

b. Harem

Müslümanların Mekke'den Medine'ye hicreti sadece dini anlamda bir yerden, baskı ve şiddet nedeni ile, başka bir yere göç etmek anlamı taşımaz. Hicret sonrası, Medine şehri, çevresel anlamda da bazı uygulamalara sahne olmuştur. Bunlardan en önemlisi tabii ki az önce sözü edilen şehrin harem, korunaklı bölge ilan edilmesidir. Hiz. Peygamber, Medine'nin merkezinden itibaren her tarafa

⁶ Rafi b. Hadic şöyle demiştir: "Resulullah, Medine'yi mukaddes bir ülke haline getirdi ve bu durum havlani bir deri çeşidi üzerine kaydedilip gösterildi. Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. IV, s. 141.

⁷ İbni Hişam, es-Siretü'n-Nebeviyye, c. II, s. 145. Hiz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "İbrahim Mekke'yi harem yaptığı gibi ben de Medine'yi harem yaptım."Buhari, Cihat, 71.

doğru 12 mil mesafelik bir sahayı “harem” ilan ederek, bölgenin ağaçlarının kesilmesini, yapraklarının ve otlarının koparılmasını, hayvanlarının öldürülmesini yasaklamıştır.

Medine’de bunun dışında da başka uygulamalar yapılmıştır. Hicretten sonra şehrin kentleşmesi teşvik edilmiş, Medine dini anlamda farklılaşmasının yanında medeni/şehirleşme anlamında da farklılaşmıştır. İslamlaşma ile kentleşme paralele yürümüştür.

Hazreti Peygamber Medine’ye geldiğinde, şehirde daha çok Yahudilerin oturduğu taş evler vardı. Şehrin fiziki yapısında önemli bir yeri bulunan bu taş yapılar Hz. Peygamberin emri ile koruma altına alınmış ve hicretten sonra bunlara yenileri de eklenmiştir.⁸

Şehir planı Mescid-i Nebevi merkez olmak üzere geliştirilmiştir. Bu esnada bazı yapıların korunmasına dikkat edilmiştir. Fetihlerle birlikte gelirlerin artması üzerine geniş ve güzel evler, konak tarzı yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Mescid-i Nebevi dışında, bizzat planlamasını ve kible tespitini Hz. Peygamberin yaptığı mescitler inşa edilmiş, boş bir alan, mezarlık olarak kullanılmak üzere plana dahil edilmiştir. Hz. Peygamber “onlar Medine’nin süsüdür” diyerek, şehirdeki kalelerin yıkılmasına da engel olmuştur. Şehrin tabii güzelliğini bozucu davranışlara ve yıkımlara izin vermemiştir.⁹

Mescid-i Nebevinin inşasından sonra şehir planının tamamlayıcı unsurlarından biri olan çarşı yeri, bizzat Hz. Peygamber tarafından belirlenerek faaliyete geçirilmiştir. Çarşı kamu malı sayıldığından çarşıda özel mülkiyete izin verilmemiştir.

Medine şehrinin harem bölgesi, yani sit alanı olarak belirlenip ilan edilmesi önemli bir husustur. Sit alanı uygulaması özellikle ağaç ve orman açısından ele alınmıştır. Ayrıca sit alanı ilan edilen yer sadece Medine de değildir. Medine’nin yanında Mekke ve Taif kentleri ve onların civar bölgeleri de bu tür bir uygulamaya dahil edilmişlerdir. Bunun anlamı, buralarda ağaç kesme ve avlanmanın yasaklanmasıdır. Ayrıca bu yasaklar yaptırıma da bağlanmıştır. Avlanan yahut ağaç kesenin alet-edevatına el konulmuştur.

c. Orman

Az önce de ifade edildiği gibi Mekke’den Medine’ye hicretin ardından bu şehirde ortaya konan en önemli çevresel faaliyet ağaç kesiminin yasaklanmasıdır. Sadece ağaç kesiminin yasaklanması ile yetinilmemiş, iklim şartlarının çok ağır ve yazların aşırı sıcak olduğu bu çöl şartlarında ormanlaştırma faaliyeti dahi yürütülmüştür. Hz. Peygamber, Medine yakınlarındaki bir merayı ormanlaştırmıştır. İnsanları, bir kabilenin merası olan bu boş alana ağaç dikmeye teşvik etmiş ve bir müddet sonra burası “el-Ğâbe” ismi ile anılan bir orman haline

⁸ DİA, 28/309.

⁹ Ebu Ca’fer Ahmed b. Muhammed et- Tahavi, Şerhu Meani’l-Asar, c. IV, s. 193.

gelmiştir. Hz. Peygamberin ağaç kesmeyi yasaklayan ve ağaç dikmeyi teşvik eden emir ve talimatları hadis kitaplarında çokça fazla yer almıştır. O emirlerden birisi şudur:

“Sizden biri elinde bir hurma fidanı varken, kıyametin kopma vakti gelirse, ve kıyamet kopmadan o fidanı dikme imkanına sahipse, o fidanı diksin.”¹⁰

Hz. Peygamberin bu hassasiyeti bizim kültürümüze de yansımıştır. Fatih Sultan Mehmed’in şu sözü meşhurdur: “Ormanlarımdan bir dal kesenin başını keserim.” Bu hassasiyet bizim atasözlerimize de yansımıştır: “Yaş kesen baş keser.”

Hz. Peygamber ve onu takiben halifelerin/devlet başkanlarının savaşa gönderdikleri orduya vermiş oldukları en son emir ve talimatlardan biri de daima şu talimat olmuştur: “Yaş ağaçları kesmeyin, ekine, tarlaya dokunmayın...”

Hz. Peygamber bu uygulamaları, ağacın dikilmesine, yetiştirilmesine ve korunmasına verdiği önem, ve tarihimizde ecdadımızın, az önce ifade edilen hassasiyetleri, günümüze yeterince yansımış mıdır. Hayır, yeterince yansımamıştır. Bu gün itibariyle memleketimizde bir ağaç ve orman sevgisinden, ağaç ve orman hassasiyetinden bahsedebilir miyiz? Maalesef, hayır.

d. Ağaç

Asr-ı Saadetteki çevre bilinci ve çevre sevgisinin odağında ağaç vardır. Kur’an-ı Kerim de ağaçtan sıkça söz edilmektedir. Ağacın Arapçası “şecere”dir. Şecere Kur’an’da 26 yerde geçmektedir. Dünyada ki bir çok canlı ağaç sayesinde hayatını idame ettirmektedir. Kur’an’da, doğru ve faydalı bilgi ağaç motifi ile anlatılmıştır. Güzel söz, kökü yerde sabit, dalları gökte olan ağaca benzetilmiştir. Kökleri yerde, dalları gökte olan ağaç yaşayan, kesilmemiş ağaçtır. Bu ağaç doğru ve faydalı bilgiyi temsil etmektedir. Bir başka yerde, “*Ağaçlar kalem, okyanuslar mürekkep olsa yine de, Allah’ın sözlerini, yazmakla bitiremezsin.*”¹¹ denilerek, ağaç kaleme benzetilmiştir. Bu bakımdan ağacın önemi büyüktür. Ağaç kesmenin cezası da ağırdır. Hz. Adem, ağaç yüzünden cennetten kovulmuştur.

Gereksiz yere, özellikle erken yaşta ağaç kesmenin vebali ağırdır. Bu dünyada bazı insanlar suyu, bazıları havayı, bazıları toprağı kirletmektedirler. Bazıları ise ağaç katilidirler. Su bir şekilde kendini temizler, hava da öyle, toprakta öyle, ama ağaç kendini koruyamaz, kesilen ağaç bir daha geri gelmez. Kesilen ağacın bir daha geri gelmesi için 30 sene, 40 sene hatta 50 sene 60 sene beklemek gerekir. 50 sene 60 sene bir ömür demektir. Bir ağaç bir ömür demektir. Bir ağacın, yerine yerinin dikilmesi gerekçesi ile kesilmesi de doğru değildir.

Hz. Peygamber ağaç motifini muhtelif ifadelerinde teşbih unsuru olarak kullanmış, özellikle hurma ağacını övmüş, bu ağacın yapraklarını dökmediğini ve

¹⁰ Ahmed b. Hanbel, Müsned, c. III, s. 183.

¹¹ Kehf Suresi Ayet 109.

daima faydalı olduğunu hatırlatarak iyi ve hayır sever müslümanı hurma ağaca benzetmiştir. Bir hadis-i şerifte şöyle buyrulmuştur:

Bir Müslüman ağaç diker de o ağaçtan (ağacın meyvesinden) insan, hayvan veya kuşlar yerse, onların bu yedikleri kıyamet gününe kadar o Müslüman için sadaka olur.

Hz. Peygamber, Taif şehrinin tabiat güzelliklerinin korunması, ağaçlarının boş yere kesilmemesi ve hayvanlarının gereksiz yere avlanmaması için bir "Emirname" dahi yazdırmıştır. Bekir Topaloğlu'nun Nesil Yayınları arasında çıkan "*İslam Tarihinden Yapraklar*" adlı kitabının 158. sayfasında yer alan bilgiye göre, Peygamber Efendimiz'in yazdırdığı "Emirname"de şöyle denilmektedir: "**Rahmân ve Râhim olan Allâh'ın adıyla. Allâh'ın Elçisi Peygamber Muhammed'den tüm mü'minlere: 'Vecc Bölgesi'nin ulu ağaçları asla kesilemez. Hayvanları avlanamaz. Böyle bir şey yapan yakalandığı takdirde, ibret için dövülür ve elbisesi soyulur. Daha da ileri giderse, yakalanıp Mûhâmed Peygamber'e götürülür. Bu, Allâh Elçisi Mûhâmed Peygamber'in emridir.'**"¹²

2. SONUÇ

Kainat bir denge üzerine kurulmuştur. Dengeyi korumak insanın görevidir. Allah Kainatı insanın emrine vermiştir. insanoğlu kainatı, onun içerisinde dünyayı, onun içerisinde doğayı korumalı, ona karşı hassas davranmalıdır. İnsanın doymazlığı, doğa dengelerinin bozulmasına neden olmuştur. İnsanın yanlış müdahaleleri ve aşırı davranışları sebebiyle bozulan doğa dengesi, zaman zaman bir çevre felaketi olarak karşısına çıkmakta, buna rağmen insan bundan ders ve ibret almamaktadır. İnsanın aşırılığı, doymazlığı, menfaatperestliği anlaşılan o ki en sonunda kıyametın kopmasına da sebep olacaktır. Kur'an-ı Kerim doğanın dengesi üzerinde hassasiyetle durmuş ve doğanın dengesinin korunması ile alakalı talimatlar vermiştir. Kur'an-ı Kerim doğaya karşı adil olmak gerektiğinden de bahsetmiştir.

Çevre bilinci ancak ve ancak çevre sevgisi ile gelişebilir. İşin başı sevgidir. Peygamberimizin daha o tarihlerde ve o çöl şartları içerisinde bir çevre bilinci ve çevre hassasiyeti geliştirme yönünde çaba göstermesi ancak ve ancak onun çevre sevgisi ve çevre bilinci ile izah edilebilir. Zira onun şöyle bir ifadesi bize kadar ulaşmıştır: "Uhut öyle bir dağ ki o bizi sever biz de onu severiz."¹³

Dolayısı ile doğa bilincinin gelişmesi sevgi ve şefkat ile yakından alakalıdır. Doğayı koruyan şefkattir. Doğa yani tabiat, anadır. Ana şefkat demektir. Tabiat ana şefkatle kucaklamaktadır tüm canlıları. Fakat insanoğlu, nankör ve gözü aç, doymaz bir şekilde kendisine ve bütün mahlukata şefkatle muamele eden do-

¹² Bekir Topaloğlu, *İslam Tarihinden Yapraklar*, İstanbul 2010.

¹³ Buhari, "Cihat," 71.

ğayı acımasızca tahrip etmektedir. Halbuki mensubu bulunduğumuz din, yani İslamiyet “şefkat ve merhametten ibaret” bir din olarak tarif edilmiştir. Geçmiş alimlerimiz, İslam dini hakkında muhtelif tarifler ortaya koymaya çalışmışlardır. Yapılan tariflerden birisi de, İslam’ın, *Allah’ın emirlerine hürmet ve tazim, tüm diğer mahlukata da şefkat ve merhametle muamele etmekten ibaret*, olduğu şekildedir.¹⁴

Doğa bilinci, doğa sevgisi, doğaya karşı duyulan şefkat ve merhamet hisleri ile gelişir. Doğal çevre, orman ve ağaç sevgi ile korunur. Doğaya karşı suç işleyenlerin ağır bir şekilde cezalandırılmaları da yine bu şefkat ve merhamet hislerinin bir yansımasıdır.

Ağaç kesmek yasaklanmalı ve bu cürmü işleyenlerin, bu davranışları yaptırma bağlanmalıdır. Hz. Peygamber ağaç dikmeyi teşvik ettiği gibi aynı zamanda ağaç kesenleri de cezalandırmıştır. Hayatın en önemli can damarlarından olan ağaçların gelişigüzel kesilmesi, ormanların - başta yangınlar olmak üzere - çeşitli yollarla tahrip edilmesi, hayvanların gereksiz yere yok edilmesi ve atılan çöplerle hava, su ve çevrenin kirletilmesinin önüne geçilmesi hayati öneme sahiptir. Temiz doğa, bozulmamış çevre, yeşil ve ağaçtan oluşan çevrede yaşamak her insanın ve hayvanın en tabii hakkıdır. Doğayı temiz tutmak ve çevreyi korumak insanoğlunun en önemli vazifelerindendir.

Kaynaklar

- Ahmed B. Hanbel, E, *el-Müsned*, Kahire 1313.
 Ebu Davud, S, *es-Sünen*, Kahire 1280.
 Belazuri, A, *Fütûhu'l-Büldân*, çev., Zâkir Kadri Ugan, İstanbul 1955.
 Buhari, E, *el-Cami'u-sahih*, İstanbul tarihsiz.
 İbni Hişam, E, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Mısır 1259.
 Müslim, E, *el-Camiü's-sahih*, İstanbul tarihsiz.
 Tahavi, A, *Şerhu Meani'l-Asar*, Beyrut 1415/1994.
 Topaloğlu, B, *İslam Tarihinden Yapraklar*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2010.

¹⁴ Tarifin Arapçası şu şekildedir: الاسلام : التعظيم لامر الله والشفقة على خلق الله